

Jo Tollebeek en Eline van Assche ed., *Ravaged. Art and culture in times of conflict* (Yale University Press; New Haven, 2014) 304 p., ill., € 64,- ISBN 9780300204476

Een geschiedenis van de schaduwzijde van de menselijke scheppingsdrang

Nu we bijna wekelijks geconfronteerd worden met de brute en schaamteloos doelbewust uitgevoerde kunstvernielingen door de terreurgroep Islamitische Staat (IS) in Irak, Syrië, Libië en Egypte, neemt het belang van de omvangrijke studie *Ravaged. Art and culture in times of conflict* uit 2014 – cynisch genoeg – alleen nog maar toe. Het boek is tot stand gekomen door een gelukkige samenwerking tussen Jo Tollebeek, hoogleraar cultuurgeschiedenis (1750-heden) aan de Katholieke Universiteit Leuven en onderzoekster Eline van Assche van het Museum Leuven. Dit museum heeft in 2014 de 100-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog met beide handen aangepakt om een tentoonstelling te organiseren over de destructie van kunstwerken, steden en boeken, zoals deze zich wereldwijd vanaf Sodom en Gomorra tot heden heeft voorgedaan. De gelijknamige tentoonstelling (20 maart - 1 september 2014) is helaas voorbij, maar gelukkig is er dus het boek, dat een waar compendium genoemd kan worden van de historische en bij tijd en wijle ook psychologische achtergronden van de vele littekens die kunst en cultuur hebben overgehouden aan de vele vernielingen en beschadigingen, opgelopen door oorlogen en beeldenstormen.

Niet alleen de grote diversiteit aan onderwerpen (32 hoofdstukken) maakt dit boek zo de moeite waard, ook de hoge kwaliteit van de bijdragen. Deze zijn dan ook geschreven door een keur aan vooraanstaande wetenschappers (verbonden aan universiteiten in België, Nederland, Frankrijk, Oostenrijk, Engeland, Mexico, Amerika en Japan), die allen aansluiten bij het actuele discours rond hun onderwerp. Museum Leuven kon het jaar 2014 natuurlijk

ook niet voorbij laten gaan zonder aandacht te besteden aan de geheel onverwachte desastreuze Duitse wraakactie op 25 augustus 1914, die Leuven 248 levens en 1000 gebouwen heeft gekost. Het bijna volledig in de as leggen van de oude universiteitsstad, ook wel het Oxford van België genoemd, inclusief het veertiende-eeuwse Universiteitsgebouw en de achttiende-eeuwse bibliotheek, werd in die tijd door de internationale gemeenschap als een ongekende schande en verlies gezien, vergelijkbaar met de mythische verwoesting van de bibliotheek in Alexandrië en de plundering van Rome (Sacco di Roma) in 1527. Er bleek geen zegen op de Leuvense bibliotheek te rusten. Bij de inval in mei 1940 door de nazi's is ook de nieuw opgebouwde bibliotheek wederom met de grond gelijk gemaakt. De verwoestingen van de Leuvense bibliotheek blijven dan ook in het hele zo rijk geschakeerde boek obstinaat resoneren, bijna alsof op die manier het dubbele trauma bezworen zou kunnen worden.

Behalve deze Leuvense verhaallijn zijn er op vrij ingenieuze wijze nog meer – met elkaar verweven – narratieven in het boek te ontdekken. Zo is er niet gekozen voor een chronologische vertelling, maar voor een thematische ordening. Tussen de verschillende thema's door meanderen vervolgens weer de twee verschillende invalshoeken waarmee het onderwerp is benaderd. Het geeft niet alleen een beeld van de vernielde en geroofde kunstwerken door de eeuwen heen, maar laat ook zien hoe dit vanaf de zestiende eeuw kunstenaars heeft geïnspireerd. Zo is er een groot aantal schilderijen in het boek opgenomen met afbeeldingen van landschappen en steden met

kolkende, apocalyptische vuurmassa's, ruïnes, de zestiende-eeuwse beeldenstorm, de verwoesting van gebouwen en beelden tijdens de Franse Revolutie, afgewisseld met meer symbolische taferelen, met de zeventiende en achttiende-eeuwse allegorische voorstelling van de strijd tussen Mars en Minerva als favoriet.

Hoewel Tollebeek aangeeft dat de opzet niet encyclopedisch is, komen in de verschillende thematische hoofdstukken wel degelijk de belangrijkste en meest legendarische kunstvernielingen aan de orde. Nadat we ons hebben kunnen vergewissen van de historische achtergronden van de totale verwoesting van Troje, Alexandrië, Rome en Beiroet en van de grootscheepse verwoestingen tijdens de Eerste Wereldoorlog belanden we, bijna organisch, in het hoofdstuk over de stille getuigen van al dit geweld: de ruïne. Er wordt vooral ingegaan op de fascinatie voor de ruïne, die nauw verbonden is aan het uit de Romantiek stammende begrip van het sublieme. De ruïne vertegenwoordigt in alle opzichten de tegenpool van het klassieke ideaal van schoonheid waarbij het gaat om perfectie en harmonie. Ruïnes zijn immers de zichtbare sporen van de verwoestende kracht van de natuur, maar herinneren ons ook aan de menselijke neiging tot destructie.

De hierna volgende hoofdstukken, die vooral ingaan op de lange en persistente iconoclastische 'traditie' in de westerse en niet-westerse wereld – met de zestiende-eeuwse beeldenstorm als tragisch hoogtepunt –, spreken (nog) meer tot de verbeelding door de onmiskenbare overeenkomst met de kunstvernielingen, die nu al tientallen jaren het Midden-Oosten teisteren. Het wegvagen van 'afgodsbeelden' is ook nu niet alleen door religieuze motieven ingegeven, maar komt voor een groot deel ook voort uit sociale en politieke onvrede. De Franse Revolutie en de Cultu-

rele Revolutie in China zijn overigens voorbeelden bij uitstek dat de verwoesting van kunst ook voortkomt uit het verlangen om de gehele voorgaande cultuur volledig van de kaart te vegen, om zodoende een nieuwe wereld en een nieuwe mens mogelijk te maken. Het artistieke equivalent van deze hang om kunst uit het verleden op resolute wijze uit te wissen, zien we terug in de eerste echte avant-gardebeweging, het Italiaans Futurisme (1909), later gevolgd door de absurdistischer en pertinent niet oorlogszuchtig ingestelde Dadabeweging (1916-1922).

Deze studie gaat ook in op de vele kunstroversen uit het verleden, die bepaald niet geïnstigeerd waren door hoogdravende religieuze of politieke idealen, maar door een uitermate triviaal maar ook zo menselijk motief: hebzucht. De Romeinse keizers paradeerden al in hun triomftochten met de buitgemaakte kunstwerken, Hitler eigende zich 'gezonde' kunstwerken toe, met als doel om deze uiteindelijk in zijn Führer-museum in Linz tentoon te stellen. En wat te denken van de vele uit de voormalige koloniën afkomstige kunstwerken die een essentieel onderdeel uitmaken van de collecties van de westerse musea?

Na deze reis langs de vele ravages die de mensheid in de loop der geschiedenis heeft achtergelaten, sluit het boek optimistisch af door aandacht te besteden aan de tegenpool van deze neiging tot destructie: de wens om al het mooie en kwetsbare te beschermen en te herstellen. Paradoxaal genoeg is het fenomeen van het conserveren en restaureren ontstaan tijdens de Franse Revolutie. Vanaf die tijd zijn er talloze wetten en regelingen op nationaal en internationaal niveau in het leven geroepen om cultureel erfgoed te beschermen. Een in wezen nogal absurdistische voorwaarde in de 'Haagse Conventie voor de bescherming van cultureel eigendom in gewapend conflict' (1954, aangepast in 1999) blijft echter een

daadwerkelijke vermindering van de kunstvernielingen in de weg staan: 'vernieling is uitsluitend toegestaan als militaire noodzaak dit vereist'.

Geslaagd is ook de cultuurpsychologische afsluiting, waarin kunstenaar en nieuwe media-filosoof Peter Weibel op een welhaast activistische toon betoogt dat de snelle en wijd verbreide verspreiding van geformatteerde oorlogsbeelden de werkelijke politieke achtergronden verdoezelt, waardoor de betekenis

van deze beelden volkomen implodeert. Dit klinkt misschien onschuldig, maar is dat zeker niet, want dit verklaart volgens hem de bereidheid bij maatschappelijke outsiders om aan dit 'geweldsspel' mee te doen. Het plegen van geweld is tegenwoordig hét middel om mondiale aandacht in de massamedia te krijgen: hoe groter het aantal moorden hoe groter je 'roem'.

Hestia Bavelaar, Universiteit Utrecht

Chris Walsh, *Cowardice. A brief history* (Princeton University Press; Princeton en Oxford 2014) 292 p., ill., € 25,50, ISBN 9780691138633

Lafheid in 'the Home of the Brave'

Lafheid is een beladen begrip; dat behoeft geen betoog. Wie wil er immers laf zijn of laf worden genoemd? Het brengt een persoonlijke tekortkoming aan het licht, met een morele veroordeling als onvermijdelijk en onverbiddelijk gevolg: 'a coward is someone who, because of excessive fear, fails to do what he is supposed to do' (p. 7). Omgeven met schande en schaamte is lafheid geen aantrekkelijk onderwerp voor een academische studie. Toch is literatuurwetenschapper Chris Walsh, 'assistant professor of English' aan de universiteit van Boston, de uitdaging aangegaan. Na een jarenlange voorbereiding publiceerde hij deze korte geschiedenis van de lafheid, een boek dat door de uitgever op toepasselijke wijze is voorzien van een gele ('yellow') omslag. Walsh beweert als eerste dit gapende gat in het onderzoek te hebben gedicht; volgens hem werd er niet eerder een wetenschappelijk boek of artikel in algemene zin aan lafheid gewijd. Hierbij dient overigens wel te worden opgemerkt dat in de vele studies over moed het verachtelijke antoniem zelden onbesproken blijft. Tussen beide bestaat nu eenmaal een

symbiotische relatie: 'the coward casts a shadow that throws heroes into relief' (p. 11).

Dat de auteur van *Cowardice* een Amerikaan en een literatuurwetenschapper is, hoeft geen bezwaar te zijn, maar is het in dit geval wel. Want Walsh moge dan pretenderen als eerste het door hemzelf geconstateerde onderzoekshiaat te hebben gedicht, hij heeft dit wel vanuit zijn eigen, eenzijdige invalshoek gedaan. In zijn boek staat in hoofdzaak de Amerikaanse opvatting van lafheid centraal, die hij aan de hand van opvallend veel literaire teksten analyseert. Naast klassieke werken als Dante's *Inferno* en Kierkegaards *Opbouwende toespraak tegen lafheid* verwijst hij veelvuldig naar Crane's *The red badge of courage* en Jones' *The thin red line* en naar minder bekende Amerikaanse romans. De historische voorbeelden zijn eveneens in meerderheid ontleend aan de grote militaire confrontaties waarbij de Verenigde Staten waren betrokken, van de Onafhankelijkheidsoorlog via de Burgeroorlog en de beide wereldoorlogen tot de interventie in Irak.

Als literatuurwetenschapper heeft Walsh